

Egy gyereket sem hagyunk hátra?

Tanulmány a koragyerekkori képességgondozásról,
képességfejlesztésről (ECD) és a koragyerekkori
oktatásról-nevelésről és gondozásról (ECEC)
(a magyar-szlovák határvidékre fókuszálva)

Kárpátok Alapítvány-Magyarország

Egy gyereket sem hagyunk hátra?

Szerzők: © Farkas Zsombor - Melikantová Petra - Miňova Monika -
Mušinka Alexander, 2020
Lektorálta: Kósa Eszter, prof. PhDr. Portik Milan, PhD.
Sükösd-Kósa Marcell
Fordítás: Kövesdi Miklós (angol-magyar), nyelvi ellenőrzés: Bata Boglárka,
Farkas Zsombor, Szomor Éva, 2020
Felelős kiadó: Kárpátok Alapítvány-Magyarország (minden jog fenntartva)
Grafika, tördelés: Guldan František, 2020

ISBN: 978-615-00-9706-0

Eger 2020

Európai Regionális Fejlesztési Alap
www.viacarpatia-spf.eu

Partnerséget építünk
www.skhu.eu

A tanulmány az „Esélyt a hátrányos helyzetű gyerekeknek”, FMP-E / 1901 / 4.1 / 015, projekt keretében készült, az Európai Unió és az Európai Regionális Fejlesztési Alap finanszírozásában, Szlovákia-Magyarország Interreg V-A Program a Kisprojekt Alap támogatásával.

További információk a projektről: <https://karpatokalapitvany.hu/koragyerekkor>

Jelen tanulmány nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját.

Egy gyereket sem hagyunk hátra?¹

Tanulmány a koragyerekkori képességgondozásról,
képességfejlesztésről (ECD) és a koragyerekkori
oktatásról-nevelésről és gondozásról (ECEC)
(a magyar-szlovák határvidékre fókuszálva)

Eger 2020

1 A tanulmány címét a „No left Child Behind” című, 2002-es amerikai törvényből kölcsönöztük.

Vezetői összefoglaló

Az **“Esélyt a hátrányos helyzetű gyerekeknek”** elnevezésű projekt keretében, annak megvalósítói, a *Kárpátok Alapítvány-Magyarország és a Karpatska nadácia* két esettanulmányt készített a szlovákiai és magyarországi koragyerekkori képességgondozás, képességfejlesztés (angoul: Early Childhood Development, ECD), és koragyerekkori nevelési-oktatási, gondozási (angolul: Early Childhood Education and Care, ECEC) szolgáltatások és programok bemutatása és elemzése céljából.¹

A két tanulmány a két ország specifikumainak leírására fókuszál, illetve az ECD-vel és az ECEC-vel kapcsolatos főbb normák, jogi keretek, célcsoportok, megközelítések, módszerek és beavatkozások jellegzetességeit mutatja be. Összegzi a magán és az állami, valamint a civil beavatkozások tapasztalatait, eredményeit, és dilemmáit, beleértve a jól működő vagy adaptálható gyakorlatokat is e két országban.

A két tanulmány hasonló módszerekkel és hasonló források alapján készült. A szlovákiai és a magyarországi szakértők releváns kutatásokra, számos tanulmányra, törvényre, egyéb szabályozásra és adatbázisokra, adatokra támaszkodtak az ECD és az ECEC jellemzőinek feltárása érdekében.

A támogatási program, illetve a két megvalósító alapítvány működési területének megfelelően a tanulmány Szlovákiában elsősorban a Kassai kerületre, Magyarországon pedig az Észak-Magyarországi és Észak-Alföldi régiók helyzetére koncentrál.

Mindkét írás a témában használatos nemzetközi megközelítések és meghatározások bemutatásával indít, amelyeket az Európai Unió és más nemzetközi szervezetek (többek között az UNICEF, az Egészségügyi Világszervezet és a Világbank) alkalmaznak. Ezek mind arra hívják fel a figyelmet, hogy a minél korábbi életévekben történő, és kiváltképp a 0-8 éves gyerekekre irányuló beavatkozások pótolhatatlanul fontosak. Valamint kiemelik, hogy a hátrányos helyzetű, marginalizált gyerekek esetében ezek az intézkedések, szolgáltatások még jelentősebbek. Éppen ezért a tanulmányok erre a korosztályra, a 0 és 8 év közötti gyerekekre, közülük is a szegénységben és kirekesztettségben élő, hátrányos helyzetű és/vagy roma gyerekek helyzetére és a koragyerekkori szolgáltatásokhoz való hozzáférésükre összpontosítanak.

Mind Szlovákiában, mind Magyarországon jelentős (kb. 7-9 százalék) a roma népesség összlakossághoz viszonyított aránya, és mindkét országban a cigányság jelentős része a tanulmány által lehatárolt célrégiókban él. A roma embereket érintő problémák, mint például a jövedelmi szegénység, az anyagi depriváció, a szegregált oktatás és a lakhatási szegregáció, valamint a széles körben elterjedt diszkrimináció, ismertek. Amint a tanulmányok is rávilágítanak, a cigány gyerekek jelentős része nem jut hozzá (minőségi) szolgáltatásokhoz, ami nagy mértékben gyengíti jövőbeli esélyeiket. Ezért, vagyis a későbbi életésélyek javítása érdekében van szükség az ECEC (koragyerekkori oktatás, nevelés, gondozás) és az ECD (korai képességgondozás, képességfejlesztés) beavatkozásokra, a megfelelő intézményekre és szolgáltatásokra, különösen azokban a leszakadó régiókban, ahol koncentrálnak a hátrányok és a hiányok.

¹ Az „Esélyt a hátrányos helyzetű gyerekeknek” című, FMP-E/1901/4.1/015 számú projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósul meg, a Szlovákia-Magyarország Interreg V-A Program Kisprojekt Alapjának támogatásával <https://karpatokalapitvany.hu/koragyerekkor>

Az ECD és az ECEC meghatározásai és értelmezése

A nemzetközi szakirodalomban a **korai képességfejlesztés, képességgondozás (ECD) elsősorban egy koncepciót, egy megközelítésmódot jelent.** Azon a tényen alapul, amely szerint a korai életévek döntőek, az emberi agy ugyanis ebben az időszakban fejlődik a leggyorsabban, és ekkor van a legnagyobb kapacitása a változásra, a fejlődésre. Ekkor alakulnak ki azok az alapok, amelyek a későbbi egészséget és jóllétet, a tanulási sikereket egy életen át befolyásolják, meghatározzák. A „*törődő gondoskodás*” (*Nurturing Care Framework*) koncepciója szerint a szülők, a gondviselők által teremtetett, kiegyensúlyozott fejlődést támogató környezet stabil, biztonságos, amely biztosítja a gyermek jó egészségét, megfelelő táplálkozását, és ezzel elősegíti korai játékos tanulását, érzelmi és fizikai szükségleteinek megfelelően. Mindezek összességében biztosítják a gyermekek fejlődésének alapjait, feltételeit.²

A **koragyerekkori oktatás-nevelés és gondozás (ECEC) azoknak a beavatkozásoknak a rendszerét, a kapcsolódó szolgáltatásokat, intézményeket és kezdeményezéseket foglalja magában,** amelyek a kisgyerekeket (és szüleiket) célozzák az ECD alapelvei és céljai mentén, illetve azok megvalósítása érdekében. Az Európai Unió meghatározása szerint az ECEC körébe tartozik minden olyan – az EU-n belül is különböző – intézkedés, amely a gyermekek nevelését, oktatását, gondozását biztosítja születésüktől fogva egészen általános iskolás korukig. Ezek közé tartoznak többek között a családi napközik és gyermekközpontok, az általános iskola előtti magán és állami ellátások, szolgáltatások. Az EU hangsúlyozza, hogy a minőségi koragyerekkori oktatás-nevelés és gondozás teremtheti meg a későbbi sikerek alapjait az oktatás, a jóllét, a foglalkoztathatóság és a társadalmi integráció területein. Mindez különösen fontos a hátrányos helyzetű gyermekek esetében.³ Az Európa Tanács egy 2018-as ajánlása szintén kiemeli a magas színvonalú ECEC szolgáltatások jelentőségét.⁴ Sőt, az európai uniós állampolgárok egyik alapvető emberi jogaként tekintenek a minőségi ECEC-hez való hozzáférésre. A szociális jogok európai pillérének 20 alapelve közül az egyik kimondja, hogy a gyermekeknek joguk van az elérhető és megfizethető kisgyermekkori neveléshez és minőségi ellátáshoz. Hangsúlyozza, hogy „a hátrányos helyzetű gyermekeknek joguk van ahhoz, hogy meghatározott intézkedésekben részesüljenek az esélyegyenlőség javítása érdekében”.⁵

Az ECD és ECEC intézmények és szolgáltatások jellemzői Szlovákiában és Magyarországon

Szlovákiában az ECEC a gyermekek életkora szerint két szakaszra bontható. A születéstől hat hónapos korig tartó szakaszban a gyerekeket szüleik vagy nevelőszüleik gondozzák, mivel az állam hat hónapos szülési szabadságot tesz lehetővé a munkaviszonnyal rendelkező szülők részére. A **bölcsődék és egyéb kisgyermekgondozó intézmények** is hat hónapos kortól vehetők igénybe. A bölcsőde olyan szociális szolgáltatás, amely elsősorban az anyák munkába visszatérését segíti elő. A többnyire nem állami szolgáltatók által fenntartott bölcsődék szélesebb körben érhetőek el a kerületi (megyei) székhely

² WHO Early child development <https://www.who.int/topics/early-child-development/en/>

³ European Commission Early childhood education and care https://ec.europa.eu/education/policies/early-childhood-education-and-care_en

⁴ European Commission 2018

⁵ https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_hu

lytelepüléseken (nagyobb városokban), mint a kisebb településeken. A hároméves kor alatti gyerekek intézményes gondozását végző nevelők, gondozók középfokú végzettséggel rendelkeznek, illetve egy akkreditált tanfolyamon szerezhethetnek képesítést.

Óvodába a három és hat év közötti gyerekek vehetők fel. Szlovákiában az óvoda nem kötelező, és a gyerekek részvétele – az elégtelen kapacitások, a kevés férőhely miatt – nem is garantált. Az állam az óvodai részvételt azzal ösztönzi, hogy az ötéves gyerekek számára az iskola megkezdése előtti évben ingyenesen vehető igénybe az óvodai ellátás. Így a gyerekeket a hivatalos államnyelven, szlovákul készítik fel az iskolai oktatásra. Az óvónőknek középfokú szakképzésben megszerezhető pedagógiai képesítéssel, vagy a megfelelő pedagógiai területen szerzett felsőfokú végzettséggel kell rendelkezniük. Az óvodákat jellemzően a helyi önkormányzatok hozzák létre és működtetik a saját költségvetésükből. Az intézmények fenntartása a kereslettől, illetve az önkormányzat pénzügyi lehetőségeitől függ. A szülők bizonyos díjakat kötelesek fizetni, kivéve az iskola előtti utolsó évben, amely ingyenes. Az ötéves gyerekek az óvodai felvétel során előnyben részesülnek a kisebbekkel szemben.

A sajátos nevelési igényű gyerekek, azaz a fogyatékkal élő vagy szociálisan hátrányos helyzetű vagy tehetséges gyerekek is részesülhetnek óvodai nevelésben, felvételük azonban nem kötelező. Őket leginkább az uniós támogatásokból finanszírozott programok célozzák.

A kötelező általános iskolai oktatás a gyerek hatéves korától kezdődik, és tíz évig (16 éves korig) tart. Mivel az ECEC célcsoportja alatt a nyolcéves vagy annál fiatalabb gyerekeket értjük, ezért az általános iskola első két évfolyama még a témához tartozik. Általában nincsenek különösebb központi intézkedések az óvoda és az iskola közötti átmenet megkönnyítésére. Az általános iskola első négy évében, alsó tagozaton a tanároknak lehetőségük van arra, hogy – segítve az átmenetet – a tananyagot a tanulók, az osztályok igényeihez igazítsák. Ezzel azonban csak ritkán élnek, mivel az iskolák többnyire mereven ragszkodnak a szokásos tanítási módszerekhez, eljáráshoz. A sajátos nevelési igényű gyerekek nehézségei az iskolában fokozódnak, mivel a legtöbb intézmény nem (kellő mértékben) befogadó. Vannak viszont olyan kezdeményezések, amelyek igyekeznek megteremteni, erősíteni az inklúziót (pedagógiai asszisztensek alkalmazásával, nulladik és előkészítő évfolyamokkal). A térítésmentes általános iskolák önkormányzati vagy egyházi fenntartásban működnek. Az állami szociális támogatási program keretében jelenleg minden iskolás gyerek ingyenes étkezésben részesül.

Magyarországon a korai fejlesztés olyan speciális, fejlesztő beavatkozásokat jelent, amelyekben szakértői diagnózis alapján a speciális szükségletű, veleszületett fogyatékkal élő gyerekek részesülnek. Azok, akiknek jelentős hátrányaik vannak a mentális és/vagy beszédfejlődésben, mozgásszervi, hallás- vagy látásszervi, viselkedéssel kapcsolatos nehézségekkel küzdenek, illetve nem rendelkeznek megfelelő szociális képességekkel és kompetenciákkal.

A korai (koragyerekkori) képességgondozás, képességfejlesztés (ECD) a társadalmi hátrányok kompenzálását célzó komplex megközelítés. A fogalmat Magyarországon a Biztos Kezdet filozófia és annak első gyakorlati programjai vezették be a köztudatba 2004-ben. A modell lényegében az Egyesült Királyságban 1998-ban elindított Sure Start Program adaptációja. A brit kezdeményezés az ország leghátrányosabb helyzetű térségeiben élő szülőket és 0-4 éves gyerekeiket igyekezett elérni olyan széleskörű szolgáltatásokkal, amelyek a gyerekek tanulási képességeit, egészségét és jóllétét, szociális és érzelmi fejlődését támogatták.⁶ Magyarországon az első pilot-programok 2004-ben indultak el négy hátrányos helyzetű településen (köztük a főváros legrosszabb helyzetű kerületé-

6 Department of Education website (UK) <https://www.education-ni.gov.uk/articles/sure-start>

ben). Azóta számos Biztos Kezdet gyerekház jött létre az ország leszakadó és/vagy szegregált településein, ahol a népesség jelentős része szegénységben és kirekesztettségben él. 2019-ben 2150 család és csaknem 2400 gyerek vett részt ilyen szolgáltatásban.

A magyarországi **koragyerekkori oktatás-nevelés és gondozás (ECEC) rendszere két, egymásra épülő szakaszból áll.** Az első a 0-3 éves gyerekek intézményi ellátása (a gyerekek napközbeni ellátása, a bölcsőde), a második szakasz a gyerekeket hároméves koruktól az iskoláskor eléréséig fogadó óvoda. De minthogy az ECEC korcsoportjába nyolcéves korig tartoznak a gyerekek, az iskola előtti (pre-school) ellátások (bölcsőde, óvoda) mellett az általános iskola (annak első két osztálya) is része a rendszernek.

Az 1997-es gyermekvédelmi törvény szerint a **gyerekek napközbeni ellátása** keretében az életkornak megfelelő nappali felügyeletet, gondozást, nevelést, foglalkoztatást és étkezést kell biztosítani azoknak a gyerekeknek, akiknek szülei dolgoznak vagy tanulnak, vagy betegség, illetve egyéb más ok miatt nem tudnak gondoskodni gyerekük napközbeni ellátásáról. A napközbeni ellátás három fő típusa a **bölcsődei ellátás**, a napközbeni gyermekfelügyelet és az alternatív ellátási formák (játszótéri program, játszóház, klubfoglalkozás). Ezek közül a legelterjedtebb a bölcsődei ellátás, amely komplex szolgáltatásokat nyújt a húszhetes és hároméves kor közötti gyerekeknek. 2019-ben összesen közel 46 000 gyerek járt bölcsődébe.. A gyerekek napközbeni ellátását nem kötelező igénybe venni, a szülők – főszabályként – fizetnek a szolgáltatásért (gondozási díjat és étkezést). A gondozási díj mértéke függ a háztartás jövedelmi helyzetétől. 2017-ben a bölcsődés gyerekek 66 százaléka részesült térítésmentes intézményi étkezésben. A bölcsődék túlnyomó többségét települési önkormányzatok tartják fenn. A bölcsődében a csecsemő-és kisgyermeknevelők felsőfokú szakirányú végzettséggel (BA szintű diplomával), a kisegítő személyzet tagjai –tanfolyamon megszerezhető – bölcsődei dajka képzéssel rendelkeznek. A fogyatékkal élő gyerekeket is befogadó integrált bölcsődékben fejlesztő programok működnek korai fejlesztő szakemberekkel.

Az óvodai ellátás része a koragyerekkori oktatásnak-nevelésnek és gondozásnak (ECEC), ugyanakkor **a köznevelési-közoktatási rendszer első szintjét is jelenti.** A köznevelési törvényben (2011) szabályozott óvodai rendszer teljes körű napközbeni ellátást, gondoskodást nyújt a 3-6 év közötti gyerekek részére, akiket fokozatosan felkészít az iskolára. 2015-től a hároméves gyerekeket kötelező beíratni az óvodába; 2015-ig ezt ötéves korban kellett megtenni. A 2019/2020-as tanévben 4609 óvoda működött az országban, összesen 386 000 férőhellyel és 330 500 beíratott gyerekkel. A szülők az óvodában gondozási díjat nem fizetnek, az étkezési térítési díj alól pedig viszonylag sokan mentesülnek. Részletes adataink nincsenek, de az ingyenes étkezés 2016-os kiterjesztésével a bölcsődés és az óvodás gyerekek összesen mintegy 90 százaléka térítésmentesen étkezik. Ezzel együtt, az óvodák – szinte kivétel nélkül – rendszeres hozzájárulást kérnek (és várnak el) a szülőktől (csoporthoz tartozó csomag, programköltségek).

Az óvodapedagógusok (legalább) BA diplomával rendelkeznek, az óvodai dajkák felnőttképzési tanfolyamon szerzik meg a szükséges végzettséget. A 2019/2020-as tanévben az óvodák 81 százalékát a települési önkormányzatok, 8 százalékát egyházak, egyházi szervezetek tartják fenn; tizedük (11%) egyéb fenntartásban működik.

A magyarországi gyerekek (főszabályként) hatévesen kezdik el az általános iskola első osztályát; a nyolcosztályos rendszerben 14 éves korukra végeznek. A köznevelési törvény (2011) értelmében az általános iskola a nemzeti alaptanterv követelményei és kimenetei alapján nyújt alapszintű oktatást. Az iskoláknak követniük kell az erősen centralizált előírásokat, és alig van (nincs) mozgásterük a saját pedagógiai programjuk megvalósítására. Az 2019/2020-as tanévben 3600 általános iskola működött az országban, összesen 723 500 tanulóval (13 százalékuk első osztályos). Az általános iskolai közoktatás természetesen ingyenes, a tankönyvért sem kell fizetni, de a szülőket számos „járulékos”

költség terheli (pl. csoportpénz, iskolai és iskolán kívüli programok költségei). 2018-ban az általános iskolai tanulók ötöde (21%) részesült ingyenes étkezésben; arányuk 2010-ben ennél magasabb (29%) volt. Az iskolák többsége (77%) az állami adminisztráció részeként működő tankerületi központok fenntartásában, illetve azok irányítása alatt működik. Az intézmények 15 százalékát egyházak, egyházi szervezetek, a maradék 8 százalékot egyéb szervezetek, intézmények tartják fenn. Az általános iskolai tanárok, tanítók legalább BA-szintű diplomával rendelkeznek.

Az érintett régiók és a célcsoport jellemzői

A szlovákiai célterület a Kassai kerület, ahol a relatív jövedelmi szegénységi ráta magasabb (2017-ban 16%) az országos átlagnál (2018-ban 12%). A Kassai kerületben 800 ezer ember él, és itt található az országban a legtöbb roma lakos; becslések szerint számuk több mint 126 ezer fő (vagyis a teljes népesség 16 százaléka). 2013-ban több mint 11 ezer, hatévesnél fiatalabb roma gyerek élt a Kassai kerületben. Jelentős részük rendkívül rossz körülmények között él, és nem jut hozzá a szükséges szolgáltatásokhoz, többek között az inkluzív (iskolai) neveléshez-oktatáshoz, ami által sérül a megfelelő oktatáshoz való joguk.

A generációs szegénységben élő szülők eltérő szükségletei, a szolgáltatások elégtelen kapacitása és területi egyenlőtlenségei miatt a marginalizált roma közösségekből származó gyerekek nem vagy alig férnek hozzá az ECEC szolgáltatásokhoz. Ugyanakkor léteznek olyan programok, amelyek kifejezetten a kirekesztett közösségekben élő, hátrányos helyzetű 0-3 éves gyerekek gondozását és oktatását célozzák. Ezek nem állami, hanem többnyire helyi civil szervezetek vagy közösségi központok kezdeményezései, speciális szolgáltatásai.

Az úgynevezett nulladik és előkészítő évfolyamokra jellemzően a marginalizált, hátrányos helyzetű roma gyerekek járnak. Ezek az osztályok, amelyek az öt éves korukra nem iskolaérett gyerekekre fókuszálnak, elvben segítik az átmenetet az iskolába. Ezzel együtt, ezeket a speciális (szegregált) évfolyamokat, osztályokat meg kellene szüntetni, és az öt éves kortól kötelező óvodáztatást kellene erősíteni. Az alapfokú oktatásban ennél jóval hangsúlyosabbak az inklúziós törekvések, de összességében az egész oktatási rendszer reformokra szorul (ahogy azt számos tanulmány, mások mellett a PISA-felmérések jelzik).

A két érintett magyarországi régió (Észak-Magyarország és Észak-Alföld) lakossága 2,6 millió fő, az ország népességének 27 százaléka. A jövedelmi szegénység aránya az Észak-Alföldi régióban a legmagasabb (15,8%), az Észak-Magyarországi régióban pedig a harmadik legmagasabb (14,3%) a nyolc magyarországi régió közül (az országos átlag 2019-ben 12% volt). A súlyos anyagi deprivációban élők arányát tekintve hasonló a helyzet: az Észak-Magyarországi régió (15,3%) az első, az észak-alföldi a harmadik (11,5%) helyen áll; az országos átlag 9 százalék (2018). A két térségben összesen 226 ezer 0-8 éves gyerek él, ez a korcsoport 27 százalékát jelenti. A roma gyerekek helyzetéről alig vannak elérhető adatok, de azt tudjuk, hogy hátrányos helyzetű gyerekek több mint fele (55%), a halmozottan hátrányos helyzetűek 72 százaléka a két érintett régióban él; jelentős részük roma.

A bölcsődei férőhelyek és a beíratott gyerekek területi megoszlása egyenlőtlen. 2019-ben 30 százalékuk a fővárosra, 13 százalékuk az Észak-Alföldi régióra, és mindössze 8 százalékuk az Észak-Magyarországi régióra jutott. A bölcsőde elsősorban a középosztálybeli (jellemzően városi, stabil munkával, megfelelő jövedelemmel rendelkező) családokat célozza. A hátrányos helyzetű (munkanélküli, vidéki, szegénységben élő) családok jórészt kizorulnak az ellátásból.

A roma és a nem roma gyerekek óvodáztatási aránya között nincs jelentős különbség.

Előbbiek lemaradása később, az általános iskola felsőbb osztályaiban, majd különösen a középiskolában válik meghatározóvá, többnyire visszafordíthatatlanná. (2018-ban a roma fiatalok 68 százaléka, a nem roma fiatalok 9 százaléka volt korai iskolaelhagyó.) A hozzáférés terén tehát nincsenek jelentős hiányok, az intézmények színvonala, tárgyi és szakmai feltételei azonban igen különbözőek. Ráadásul egyre inkább elterjedt és aggasztó jelenség az óvodai szelekciós gyakorlat, amely a roma gyerekek szelektálását, szegregációját erősíti. Az iskolai szegregáció évtizedek óta súlyos problémája a magyar közoktatásnak. A szegregáció mind a roma, mind a nem roma, hátrányos helyzetű gyerekeket érinti, ugyanakkor az etnikai dimenzió meghatározó. A „roma iskolák” száma (ahol a roma tanulók aránya több mint 50 százalék) 2007 és 2016 között 247-ről 359-re emelkedett.

Beavatkozások, intézmények, programok – problémák és dilemmák

Szlovákiában az oktatási rendszer mélyreható reformjára lenne szükség, különösen a sajátos nevelési igényű gyerekek inklúziója terén. A szakmai diskurzus azonban a közoktatásra koncentrál, a kötelező óvodáztatás még nem tartozik a prioritások közé. Az első lépések viszont már megtörténtek: az oktatási törvény 2019-es módosítása alapjaiban változtatja meg a jelenlegi rendszert. Az egyik leglényegesebb módosítás az, hogy ötéves kortól kötelező lesz az óvodai részvétel, amelynek fő célja a gyerekek felkészítése az iskolára. A szakértők szerint ez egyértelmű előrelépés, de az intézkedés eredményessége a gyakorlatban lesz majd tetten érhető. (Például már számos óvoda jelezte, hogy nem rendelkezik az intézkedés teljesítéséhez szükséges kapacitással és férőhellyel.) Az intézkedés hatására várhatóan javulni fog a szociálisan hátrányos helyzetű gyerekek iskolai teljesítménye, és felszámolhatók lesznek a nulladik és az előkészítő évfolyamok, az etnikailag homogén osztályok.

Szlovákiában számos, a gyerekek fejlődését támogató program létezik, amelyek az oktatási, a nevelési-gondozási rendszer hiányait igyekeznek pótolni. Ezek jellemzően civil szervezetek kezdeményezései. Az Omama projekt például olyan roma asszonyokat képez, akik – családlátogatások alkalmával – személyesen mutatják meg az anyáknak, hogyan kell megfelelően gondozni, játékosan tanítani, fejleszteni a kisgyerekeket. Az úgynevezett közösségi központok pedig az óvodai rendszer diszfunkcionális működését hivatottak ellensúlyozni: szabadidős programokat szerveznek a gyerekeknek, képzik a szülőket, erősítik közösségi részvételüket, és érdekérvényesítő tevékenységekkel próbálják előmozdítani az inkluzív oktatás ügyét. Az olyan civil szervezetek, mint az ETP Szlovákia, a People in Need vagy a „Gyerekkort a gyerekeknek”, otthoni és közösségi fejlesztő programokat biztosítanak a szülők és a gyerekek számára. Vannak olyan programok is, amelyek az óvodapedagógusokat képzik annak érdekében, hogy minél hatékonyabban tudjanak dolgozni a hátrányos helyzetű gyerekekkel. Mindezek azonban korántsem elegendőek ahhoz, hogy minden gyerek hozzáférjen a (minőségi) ECEC szolgáltatásokhoz. Ehhez az EU-s támogatásoktól független, központi finanszírozásra, egységes szakmai irányelvekre, a pedagógusok megfelelő (főként a hátrányos helyzetű, eltérő szükségletű gyerekek nevelésével, gondozásával kapcsolatos) képzésére lenne szükség. Elengedhetetlen továbbá az iskola előtti oktatás széttagoltságának megszüntetése.

Magyarországon a Biztos Kezdet gyerekházak, amelyek a hátrányos helyzetű, elsősorban kistelepülésen élő, 0-5 éves gyerekek koragyerekkori képességfejlesztését, képességgondozást végzik, összességében „jó gyakorlatként” azonosíthatók. Ugyanakkor a rendszer számos finanszírozási és szakmai nehézséggel terhelt, illetve összességében viszonylag kevés családot, gyereket ér el.

A bölcsődék területi megoszlása egyenlőtlen; a kistelepülésen élő, marginalizált, cigány és nem cigány gyerekek bölcsődei részvétele minimális. A szolgáltatás jellemzően a középosztályt célozza, a hátrányos helyzetű gyerekek nem vagy alig jutnak hozzá intézményes koragyerekkori ellátásokhoz. Az óvodához való hozzáférés terén összességében nincsenek jelentős hiányok, az óvodáskorú gyerekek bent vannak az intézményben. A minőségbeli különbségek azonban számottevőek, és a rendszerben fellelhetők az óvodai szelekció mechanizmusai is. Ezzel együtt, a roma gyerekek lemaradása később, az általános iskolában kezdődik, és egyre inkább mélyül. Az okok többek között a hátrányos szocio-ökonómiai háttérben és a koragyerekkori szolgáltatások hiányaiban keresendők. Az ECEC intézményei, szolgáltatásai elvben pedig felelősek azért, hogy az otthonról hozott hátrányok, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkenjenek, a gyerekek életesélyei javuljanak. A gyakorlatban ezek a célok kevésbé teljesülnek. Ráadásul, a magyar köznevelés-közüktatás rendszere alapjaiban szelektív és diszfunkcionális, inkább az egyenlőtlenségeket és nem a mobilitási esélyeket növeli.

A nem-kormányzati, nem-állami szervezeteknek kiemelkedő szerepük van a koragyerekkori ellátások biztosításában, illetve a hátrányos helyzetű, marginalizált családok és gyerekek elérésében. Szolgáltatásaik, programjaik révén csökkentik a hátrányokat, és növelik a gyerekek lehetőségeit és esélyeit, valamint formálják a koragyerekkori beavatkozásokkal kapcsolatos társadalmi vélekedést és a rosszul rögzült szokásokat. A civil kezdeményezések azonban nem képesek pótolni vagy kompenzálni az állami intézményrendszer hiányait. Többek között azt, hogy hiányoznak a megfelelő társadalom- és szociálpolitikai keretek, hogy nem fektetünk be kellőképpen a gyerekekbe. Különösen azokba nem, akik kirekesztettségben, lehetőségek és erőforrások nélkül élnek. A hatékony és kiterjedt (sokakat elérő) koragyerekkori beavatkozások társadalmi és gazdasági hatásai pedig az egész társadalmat kedvezően érinthetik. Összességében, **a gyerekek esélyeit a jobb oktatásra és a sikeresebb életre a koragyerekkori hátrányok kiegyenlítésével alapozhatjuk meg.** Ez lehetne tehát az irány afelé, hogy egy gyereket sem hagyunk hátra.

ISBN: 978-615-00-9706-0

FG'20

